

УДК 159.923

До проблеми визначення поняття та критеріїв рівнів організації саморозвитку особистості

Кузікова С.Б.

В статті розглядається проблема становлення суб'єкта саморозвитку. Аналізуються підходи до визначення та окреслюється термінологічний контекст поняття «саморозвиток особистості». На основі виокремлення особливостей використання даного поняття в наукових джерелах, здійснено експлікацію поняття і наведено його авторське визначення. Характеризуються критерії визначення рівнів організації саморозвитку особистості. Наводяться емпірично отримані за допомогою авторської методики дані про характер розуміння процесу особистісного саморозвитку особами юнацького віку.

Ключеві слова: саморозвиток, особистісний саморозвиток, суб'єкт саморозвитку, рівні саморозвитку, психологічні ресурси саморозвитку.

В статье рассматривается проблема становления субъекта саморазвития. Анализируются подходы к определению и определяется терминологический контекст понятия «саморазвитие личности». На основе выделения особенностей использования данного понятия в научных источниках, осуществлено экспликацию понятия и приведено его авторское определение. Характеризуются критерии определения уровней организации саморазвития личности. Приводятся эмпирически полученные с помощью авторской методики данные о характере понимания процесса личностного саморазвития лицами юношеского возраста.

Ключевые слова: саморазвитие, личностное саморазвитие, субъект саморазвития, уровень саморазвития, психологические ресурсы саморазвития.

The article addresses the problem of becoming the subject of self-development. Examines approaches to the definition and context of terminology defined the concept of "self-development of personality". Based on usage patterns in scientific sources this concept implemented its explication. Given the concept defined his understanding author. Characterized by the criteria for determining organization levels of self-development. Examines empirically obtained through the author's methods of data understanding of the nature of the process of personal self-development in the adolescence.

Keywords: self-development, personal self-development, the subject of self-development, the level self-development, the psychological resources of self-development.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. В сучасних умовах у якісно новому аспекті розглядається проблема розвитку і використання людського потенціалу. Висуваються все більш високі вимоги до самостійності, ініціативи і відповідальності людини, спричинені змінами в суспільстві. Саме це і зумовлює посилення актуальності дослідження проблеми саморозвитку особистості. У цьому аспекті особливого значення набувають наукові дослідження, пов'язані з проблематикою особистісного змінювання.

На сьогодні більшість науковців розглядають людину як суб'єкта власної активності і власного перетворення, а процес розвитку переважно вважають саморозвитком (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлинський, І.С. Булах, Г.С. Костюк, П.В. Лушин, С.Д. Максименко, Н.І. Пов'якель, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, Т.М. Титаренко, Ю.М. Швалб, В.М. Ямницький).

Як свідчить теоретичний аналіз, проблема саморозвитку особистості буквально пронизує зміст сучасних вчень про особистість, про її внутрішній світ, що знаходиться в безпосередньому зв'язку із зовнішнім соціальним світом. Проте важко назвати конкретні методологічні джерела, які б визначали певні параметри поняття «особистісний саморозвиток» і називали настільки ж конкретні критерії описання його змістових сторін та рівнів організації. Останнє і є завданням даної статті.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній психології існує багато передумов, що дозволяють здійснити експлікацію поняття. Окреслимо термінологічний контекст поняття саморозвиток особистості, виокремивши особливості використання даного поняття в наукових джерелах.

Аналіз філософських та психологічних праць, присвячених досліджуваному феномену, показує, що саморозвиток може розглядатися (досліджуватися) в різних аспектах, а саме: як мета, засіб, явище, процес, стан, зміна, результат, підсумок тощо.

Таке багатоглибке розуміння сутності досліджуваного феномену, з одного боку, дозволяє змістовно його наповнити, а з іншого – викликає необхідність упорядкувати існуючі дефініції саморозвитку і здійснити експлікацію визначення, близького до нашого розуміння.

Згідно з посткласичним системним підходом, всі поняття, що містять складову «само–», передбачають «щось, що йде з внутрішнього, щось самопричинне, що ізсередини спонукається і регулюється» [5, с. 8]. Так, наприклад, цінним для нас є уточнення поняття активності людини з погляду її суб'єктності, самодетермінації, самоактивності. Терміни «активність» і «самоактивність» сучасні науковці розглядають як близькі, але не тотожні (М.Й. Боришевський). Аналізуючи змістове навантаження поняття «самоактивність», М.Й. Боришевський зазначає, що в ньому робиться більший акцент «... на внутрішній зумовленості, вмотивованості певних дій, поведінки індивіда, хоч і не припинюється роль зовнішніх чинників» [11, с. 5].

У теоретичних напрацюваннях ми знаходимо такі підходи до визначення поняття саморозвитку особистості.

Психологічні поняття базуються на філософських категоріях. У філософському словнику ми знаходимо трактування базового для поняття «саморозвиток» феномену «саморух» як філософської категорії. «Саморух – це рух, що має джерело, причину в самій рухомій речі» [15, с. 590].

Активність особистості становить внутрішню передумову «саморуху діяльності та її самовираження» (О.М. Леонтьєв). Активність, яка передбачає ініціативність і відповідальність, робить людину суб'єктом

власного життєвого шляху та особистісного саморозвитку. Отже, саморозвиток можна розглядати як результат самоактивності, самосуб'єктної дії особистості.

Як правило, можна краще зрозуміти сутність поняття, звернувшись до його трактування в інших мовах. Наведемо етимологічне визначення терміну «саморозвиток». В англо-російському психоаналітичному словнику ми знаходимо два трактування поняття «саморозвиток»: саморозвиток (self-development) – як спонтанний розвиток та саморозвиток (self-evolution) – як розвиток через удосконалення внутрішніх якостей [8]. В другому терміні робиться більший акцент на самотворенні особистості.

Термін «self» перетворює об'єктивний займенник у рефлексивний (пор. her і herself). Рефлексивний займенник означає, що об'єкт, на який спрямована дія, і суб'єкт цієї дії збігаються (наприклад, «він облив себе»). У цьому сенсі «self» означає особу, яка одночасно здійснює дію і зазнає її. «Self» так само використовується як префікс на позначення тих видів діяльності, тих типів активності, у яких об'єкт є тим самим агентом, що і суб'єкт. Наприклад, «self-love» – любов до себе; «self-promotion» – самопросування; «self-actualization» – самоактуалізація.

Наведемо ще кілька термінів з англійської, які, на нашу думку, яскраво відображають ідею інтенціональності особистості, її саморозвитку.

Самоактуалізація (the self-actualization) – термін, похідний від першого кореня «self» і другого кореня «act». Великий Оксфордський тлумачний словник англійської мови дає цим кореням такі значення:

1) the self – person's nature, special qualities; one's own personality: my former self, myself as I used to be, – сутнісні особисті властивості та якості;

2) act – to do something; action-process of doing things; – вчинок, подвиг, діяльність, що має матеріальний результат; походить від латинського кореня «actus», що означає вчинок, діяльність. Похідними є: actuate – приводити в дію, мотивувати; actualization – здійснювати на практиці задумане [2].

Термін «самореалізація» (self-realization) часто є синонімом термінів «реалізація своїх можливостей» (self-fulfilment) і «самоактуалізація» (self-actualization). Вони описують дуже близькі явища: повну реалізацію наших справжніх можливостей (К. Хорні), прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх можливостей і здібностей (К. Роджерс), внутрішню активну тенденцію розвитку себе, щось на зразок істинного самовираження (Ф. Перлз), прагнення людини стати тим, чим вона може стати (А. Маслоу).

Self-realization – самореалізація як розвиток власних здібностей.

Self-activity – мимовільна, самочинна діяльність як діяльність внутрішньо-мотивована, без допомоги ззовні; зміни, що відбуваються всередині істоти, але не руйнують її ідентичність.

Self-affirmation – самоствердження як визнання існування свідомого “Я”.

Self-help – самодопомога як моральне самовдосконалення.

Останній термін яскраво засвідчує роль саморозвитку в збереженні життєстійкості і психологічного здоров'я особистості, що є принципово важливим для нашого дослідження [8].

Підсумовуючи теоретичні напрацювання науковців феноменологічного напрямку (Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), можна дати такі визначення поняття саморозвитку особистості, знайдені в Оксфордському тлумачному словнику з психології.

Саморозвиток – зростання Я, рух до емоційної та когнітивної зрілості, або (за моделлю А. Маслоу) – поступальний рух до самоактуалізації [12].

В обох цих визначеннях чітко простежується природно задана спрямованість саморозвитку особистості на шляху до її максимального удосконалення.

Близьке до цього розуміння саморозвитку ми знаходимо у розробках понятійного апарату акмеології – науки про закономірності і шляхи особистісного і професійного самовдосконалення людини.

З позиції акмеології саморозвиток можна представити як:

– тенденцію до саморозкриття і саморозгортання творчого потенціалу людини;

– свідомий процес самовдосконалення з метою ефективної самореалізації на основі внутрішньо значущих устремлінь і зовнішніх впливів;

– цілеспрямовану, багатоаспектну самозміну, що слугує меті максимального духовно-морального і діяльно-практичного самозбагачення, саморозгортання та самоздійснення [4].

У контексті акмеологічних поглядів саморозвиток – це цілеспрямований процес «розгортання» вже наявних, але «згорнутих» до певного часу задатків, здібностей, умінь, якостей або «зародження» і становлення властивостей і якостей, яких раніше не було [4]. Саморозвитку притаманні доцільна (тобто виправдана – С.К.) внутрішня активність і усвідомлена спрямованість на розгортання і вдосконалення значущих для особистості та формування властивостей, сторін, якостей, яких раніше не було (заданий вектор саморозвитку – С.К.).

Проте дослідження показують, що об'єктом саморозвитку можуть виступати соціально та психологічно непродуктивні, неефективні якості. А отже, вектор саморозвитку залежить від сформованості екзистенціальної сфери особистості, рівня її духовності.

У випадку, коли внутрішньою метою-ідеалом саморозвитку виступає самоздійснення, саморозвиток перетворюється на спеціальну духовну діяльність, спрямовану на реалізацію свого внутрішнього потенціалу, оскільки самоздійснитися людина може тільки в ході саморозвитку. У цьому випадку визначення саморозвитку може набути більш глибокого сутнісного характеру.

Саморозвиток як процесуальна сторона самоздійснення може розглядатися як пріоритетна зміна глибини цілісного особистісно-діяльнісного стану людини, в ході якого саморозкривається, оновлюється і вдосконалюється її духовна сутність: розширюється сфера відносин до різних сторін життя і, в остаточному підсумку, досягаються вищі плани буття.

Це можливо тільки в результаті глибинної, сутнісної роботи зі своєю особистістю, тобто осмислення істинних, справжніх, автентичних цілей свого життя, а потім їх означення через розвиток якісних, основних

засад своєї особистості та індивідуальності [16]. В даному випадку про саморозвиток можна говорити як про творчість і форму екзистенціального розкриття людини, а ключовими моментами самозміни вважати автентичність і трансцендентність як системні якості особистості.

В інших сучасних джерелах ми знаходимо дещо іншу трактовку поняття саморозвитку особистості. Так, у «Психологічному глосарії: Психічне здоров'я і захисні механізми особистості» знаходимо таке визначення: саморозвиток – свідомо зміна або збереження в незмінному вигляді Я-самості вибраними особистістю способами [10].

Як бачимо, в даному визначенні саморозвитку відводиться роль гомеостазу, засобу підтримки незмінності Я-самості особистості, її психологічного здоров'я у світі, що змінюється (в даному випадку про саморозвиток можна говорити як про адаптаційну стратегію, акцентуючи на його функції саморегуляції та самоорганізації). Зазначимо, що і в даному визначенні саморозвиток подається як свідомо й керована діяльність особистості.

Акцентування на керованості процесом власних змін знаходимо в теоретичних викладах психологів у руслі суб'єктно-діяльнісної парадигми.

Так, одними з перших дали визначення саморозвитку і описали його відмінні ознаки В.І. Слободчиков і Є.І. Ісаєв.

Саморозвиток – це фундаментальна здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення [13].

Як бачимо, в останньому визначенні досліджуваного феномену наголошується на авторстві, суб'єктності людини в процесі власної життєдіяльності. Проте більшою мірою воно акцентує авторство щодо власного життя, а не власної особистості. Тобто саморозвиток розглядається як життєтворчість у процесі життєдіяльності і, як результат, самопобудова особистості. В даному випадку про саморозвиток можна говорити як про прояв життєтворчої активності (в термінах В.М. Ямницького) [17].

Ми згодні з тим, що в процесі життєдіяльності людина творить своє життя, але перш за все, на наше переконання, вона творить саму себе. Аналізуючи напрацювання сучасних українських науковців, ми знаходимо розуміння саморозвитку особистості, близьке до наших поглядів. Так, на думку М.Й. Боришевського, саморозвиток означає, перш за все, певне перетворення людиною змістових і функціональних структур своєї психіки – керівної підсистеми її взаємодії зі світом [3]. Якщо цей процес відбувається усвідомлено і цілеспрямовано, то в даному випадку особистість можна вважати суб'єктом власного саморозвитку.

За нашим визначенням, особистісний саморозвиток – це свідомо, цілеспрямована і керована активність особистості, мета якої полягає в самозміні в позитивному напрямку, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення.

Як свідчить теоретичний аналіз, процес саморозвитку – як сутнісна форма буття людини – починається разом із життям і розгортається всередині нього (В.І. Слободчиков). Але людина довгі роки (а іноді й усе життя) може і не бути суб'єктом власного розвитку, тим, хто ініціює і скеровує цей процес. Суб'єктом саморозвитку людина стає тільки тоді, коли вона свідомо починає ставити цілі щодо самопізнання, самовдосконалення, самореалізації, тобто визначає перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, чого бажає або, навпаки, не бажає змінювати у собі, тобто усвідомлює, об'єктивізує і перетворює власні особистісні характеристики і способи взаємодії зі світом. Таким чином, саморозвиток, як суб'єктна діяльність, передбачає наявність ясно усвідомлених цілей власного перетворення; цілісної Я-концепції (самосприймання, самоставлення) і концепції свого життя (образ світу й індивідуальні способи взаємодії з ним) та особистісних настанов – готовності до саморозвитку (усвідомлення вектору змін, динаміки образу Я, свободи вибору і відповідальності за нього).

Вивчаючи саморозвиток, науковці зосереджуються на дослідженні різних «актуальних для них» проявах внутрішньої активності особистості. Контент-аналітичний огляд теоретичний джерел з проблеми саморозвитку дозволив виокремити низку психологічних станів самоорганізації внутрішньої реальності особистості, які можна визначити як форми саморозвитку. Серед них: самопізнання, самовизначення, самопрогнозування, самопроекування, самопобудова, самовиховання, самопідкріплення, самоствердження, самовираження, саморозкриття, самопредставлення, самовдосконалення, самоактуалізація, самореалізація, самоздійснення тощо. Названі прояви психічного життя людини об'єднує те, що всі вони самодетерміновані і відображають різні аспекти саморуху, самотворення, самозмінювання особистості. Будучи імпліцитно поєднані, вони виражають сутність саморозвитку особистості.

Нам вдалося отримати уявлення про характер і зміст розуміння процесу особистісного саморозвитку і ступеня власної участі в ньому осіб юнацького віку за допомогою розробленої і апробованої нами методики проєктивного характеру [6]. Дослідження проводилося на контингенті студентів – майбутніх психологів.

Респондентам пропонувалось зобразити на малюнку (схемі) або навіть описати словами (за власним бажанням) їх уявлення про особистісний саморозвиток. Інструкція формулювалася так: «Як ви розумієте особистісний саморозвиток? Напишіть і/або зобразіть (малюнок, схема)».

Інший варіант запропонованого завдання полягав у використанні формату методики «Піктограми» О.Р. Лурії і Л.С. Виготського, призначеної для вивчення довгострокової асоціативної пам'яті (метод смислового співвідношення). З огляду на мету нашого дослідження, до набору слів для запам'ятовування ми вводили серед інших і такі: «дитинство», «дорослість», «життєва мета» і «особистісний саморозвиток».

Названі діагностичні засоби, з огляду на проєктивний характер, в обхід цензури самосвідомості, допомогли з'ясувати змістові особливості індивідуального розуміння досліджуваного феномену. Обробка результатів здійснювалася за допомогою якісного аналізу, який включав й контент-аналіз. Отримані дані наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісні показники категоризації розуміння поняття «особистісний саморозвиток» особами юнацького віку

Категорія	Курс	кількість осіб, %			
		1	2	3	4
Особистісне зростання		15	27,4	33,8	39,2
Онтогенез		29,5	24,8	22	20
Досягнення мети		10		6	2,4
Соціалізація			9,6	12	8
Самопоширення			2,4	3,8	
Засіб (самозахист або боротьба)			2,4	3,2	
Самовдосконалення		12,5	10	3,2	12
Самопобудова					4
Самопізнання			4	8	7,4
Аморфне уявлення про саморозвиток		33	19,4	8	7

Змістовно аналіз результатів дослідження розуміння поняття «особистісний саморозвиток» особами юнацького віку буде викладено в інших доробках автора. Тут ми лише відзначимо слабку диференціацію уявлення і низький рівень усвідомлення процесів саморозвитку у студентів всіх курсів, хоча динаміка зростання цих показників очевидна.

Теоретичний аналіз феномену саморозвитку підтверджує уявлення про нього як про неоднозначний, багатоплановий і динамічний феномен організації психологічної реальності людини. Якщо концептуалізувати, узагальнити підходи до розуміння саморозвитку як безперервного, багатопланового, але різною мірою усвідомленого і керованого процесу особистісних змін, то нам видається можливим розглядати досліджуваний феномен з точки зору двох принципових позицій (у двох аспектах): 1) саморозвиток як адаптація до світу, що змінюється, 2) саморозвиток – як особистісне зростання. Перше по суті – це виправдана необхідність, умова психологічного виживання, збереження балансу в міжособистісних взаєминах і відносного психологічного благополуччя. Друге є проявом надситуативної (надлишкової) активності, творчості, трансцендентності особистості, умовою її самоздійснення, психологічного здоров'я, життєздатності.

Виділені аспекти розгляду саморозвитку не протиставляються, а доповнюють один одного, хоча індивідуально по-різному представлені в стратегіях поведінки людини, в інтегративному способі її взаємин із життям (стиль життя). Це відображено в розробленій нами понятійній схемі психологічного простору саморозвитку особистості [7]. Органічна єдність і взаємодоповнюваність названих аспектів саморозвитку впливають із розуміння особистості, її активності і розвитку як багаторівневих і багатофункціональних систем. За висловом І.П. Павлова, «Людина є ... система, єдина за найвищим регулюванням ... що сама себе підтримує, відновлює, виправляє і навіть вдосконалює» [9, с. 394–395].

Оскільки людина є суб'єктом – активним «елементом» систем, які розвиваються, то, як і в будь-якій системі, що розвивається, у системі саморозвитку людини відбувається взаємодія тенденції до збереження і тенденції до зміни цієї системи. Про це пише О.Г. Асмолов, аналізуючи системні якості системи, що еволюціонує. «Типові родові системні якості людини, що виражають тенденцію системи, яка еволюціонує, до збереження, стоять за різними проявами активності суб'єкта – стереотипами поведінки, репродуктивним мисленням, звичками, установками, – характеризуються у психології як адаптивні; варіативні, унікальні якості людини, що виражають тенденцію до зміни, виникають у синтезгенезі і проявляються в різноманітних формах активності суб'єкта, наприклад творчості, уяві, самореалізації особистості, що описуються як продуктивні типи активності» [1, с. 75].

Особливості організації особистісних змін (у двох названих аспектах) можна описати, враховуючи ступінь вираженості і змістове наповнення характеристик саморозвитку, а саме: життєдіяльності як безперервного процесу самотворення, самовдосконалення і самореалізації, як прояву творчості особистості; особистісної активності як джерела саморозвитку, інтенціональності; а також розвитку самосвідомості (автономності, самоідентичності, самокерованості) особистості. Останнє дозволяє виділити систему різних рівнів організації саморозвитку особистості, яку можна так само вважати системою рівнів становлення суб'єкта саморозвитку.

При розробці питання про виокремлення рівнів організації саморозвитку особистості ми спиралися на дані структурно-функціонального та структурно-рівневого аналізу активності людини (було виявлено, що структурно-функціональні якості активності залежать від того, в якій підсистемі людини – індивід, індивідуальність, суб'єкт, особистість – вони проявляються). Ми враховували також системно-рівневу концепцію розвитку особистості, в якій розвиток особистості розглядається як діахронічний процес, тобто як процес розгортання побудови життєвого шляху в часі (К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.А. Петровський, В.А. Романець, Т.М. Титаренко та ін.). Корисним для нас було вивчення теорій соціальних систем, зокрема виокремлення їх основних функцій (адаптивної, цілепокладання, інтегративної, регулювальної щодо прихованої напруги системи) у теорії Т. Парсонса (1952), а також розгляд низки типологічних підходів до вивчення внутрішнього світу людини, зокрема таких, як ієрархічна

модель мотивації (А.Маслоу), життєвих технік (Х. Томе), смислу життя (В.Е. Чудновський), диференціальна антропологія (Д.О. Леонтьєв), життєвих світів (Ф.Є. Василюк), принципів психологічних підстав типології індивідуального життя (Є.І. Головаха, О.О. Кронік), стратегій життя (К.О. Абульханова-Славська). Кожна з названих типологій має певне відношення до розглянутої нами проблематики і окремих аспектів описання рівнів саморозвитку особистості.

Система рівнів являє собою ієрархічно впорядковану структуру, побудовану за цілком визначеними і вивіреними підставами. Ці підстави виявлено в результаті теоретичного аналізу та аналізу експериментальних даних (пілотажне дослідження на початковому етапі розробки проблеми). До таких сутнісних категорій (параметрів, характеристик), що задають критерії визначення рівнів організації саморозвитку особистості, ми відносимо таке.

1. Усвідомленість свого внутрішнього світу і своїх взаємовідносин із зовнішнім світом.
2. Рефлексія (самоспостереження і самоаналіз).
3. Довільність, саморегуляція, відповідальність за власний саморозвиток.
4. Джерело детермінації, модальність інтенціональності саморозвитку.
5. Наявність мети саморозвитку.
6. Творчість (самотворення), експансія, трансцендентність.
7. Глибина зміни певної сфери психологічної реальності людини, емоційно-вольового компоненту, поведінкового, характерологічного, самосвідомості: Я-концепція, концепція життя, цілі, мотиви, цінності, смисложиттєві орієнтації тощо.

Критерії «усвідомленість» і «рефлексія» свідчать про рівень автономності, самоідентичності, автентичності особистості, її здатності дистанціюватися від ситуації, аналізувати свій внутрішній світ, свої відносини зі світом зовнішнім.

Критерії «джерело детермінації», «наявність мети» і «довільність» свідчать про рівень потреб особистості в саморозвитку, спрямованості, керованості процесу особистісних змін та відповідальності за них.

Критерії «творчість» і «глибина зміни» свідчать про рівень насиченості, духовності психологічного життя людини, її активності, піднесеності над буденністю, трансцендентної спрямованості.

Говорячи про особистісний простір саморозвитку людини, обмежений його ресурсними можливостями, з одного боку, цілями, смислами – з іншого, і наповнений його переживаннями, станами, відносинами, зазначимо, що кожен рівень організації саморозвитку має свою просторово-часову локалізацію в багатовимірному просторі саморозвитку особистості.

Оскільки феномен саморозвитку відрізняється багатоаспектністю і багатоплановістю, з метою уточнення предмета дослідження зазначимо, що мова йде про рівні організації саморозвитку як актуалізованого, усвідомленого, керованого процесу особистісних змін. Для термінологічної коректності ми надалі будемо дотримуватися раніше наведеного нами визначення поняття «саморозвиток». У такому контексті змістова характеристика рівнів організації саморозвитку особистості буде семантично близькою до змістової характеристики рівнів становлення суб'єкта саморозвитку.

Аналіз теоретичних і емпірично отриманих даних дозволив виділити чотири рівня організації саморозвитку, що відображають адаптивно-свідолаючий (ситуативний) і мотиваційно-смісловий (прогресивний) аспекти саморозвитку особистості.

1. Індивідуально-регулятивний рівень (низький).
2. Індивідуально-конструктивний рівень (середній).
3. Особистісно-рефлексивний рівень (середньо-високий).
4. Автентично-творчий, трансгресивний рівень (високий).

Проте, визначаючи рівні організації саморозвитку особистості, вважаємо цінною думку Дж. Фаулза, який виступав проти поділу на «обраних Небагатьох» і «нікчемних Багатьох»: «Вододіл між Небагатьма і Багатьма має пролягати всередині кожного індивіда, а не навпаки» [14, с. 12]. Вчорашній учинок у логіці «Небагатьох» не означає автоматично вчинку в тій же логіці сьогодні. Особистісний потенціал і здатність людини до саморозвитку – безмежні. Ймовірно, люди відрізняються один від одного не тільки досягнутим рівнем свободи і відповідальності, а й прагненням до вдосконалення себе, своїх відносин зі світом та з іншими людьми. Крім того, у кожної людини свій індивідуальний стиль взаємодії із собою і світом в цілому (див. понятійну схему психологічного простору саморозвитку особистості [7]). Завдання психолога – створити умови і технології актуалізації та активізації процесів особистісного зростання, самоорганізації і саморегуляції, тобто становлення суб'єкта особистісного саморозвитку.

Висновок. Таким чином, за нашим визначенням саморозвиток особистості – це інтегрований, багатоплановий і багаторівневий неоднозначний творчий процес свідомого особистісного становлення, оснований на взаємодії внутрішньо значущих і активно творчо сприйнятих зовнішніх факторів. Теоретичні дослідження існуючих психологічних концепцій саморозвитку особистості та емпірично отримані нами дані переконливо свідчать, що психологічні ресурси як сукупність можливостей розвитку вже існують у психологічній реальності людини, але для здійснення прогресивного особистісного саморозвитку потрібна їхня актуалізація і виникнення між ними певних функціональних зв'язків. Останнє є основним положенням авторської концепції становлення й формування суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности. – М., Изд-во МГУ, 1990. – 368 с.
2. Большой Оксфордский толковый словарь английского языка / Oxford School Dictionary. – Издательства: АСТ, Астрель, 2005. – 808 с.

3. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктивності до вершин духовності. Сер. «Альма-матер». – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
4. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. – 496 с. – (Серия «Библиотека психолога»).
5. Клочко В.Е., Галажинский Э.В. Самореализация личности: системный взгляд. – Томск, Изд-во ТГУ, 2000. – 163 с.
6. Кузікова С.Б. Розробка діагностичного інструментарію вивчення особливостей саморозвитку особистості / Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 6. – Миколаїв: МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. – 316 с. – (Серія «Психологічні науки»). – С. 159-164.
7. Кузікова С.Б. Сутність принципу особистісного саморозвитку в психологічній корекції. // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2011. – № 3. – С. 48-54.
8. Овчаренко В.И. Англо–русский психоаналитический словарь. – М., 2003. – 808 с.
9. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973. – 660 с. Серия: Классики науки.
10. Психологический глоссарий: Психическое здоровье и защитные механизмы личности. Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/492/word/D1E0EC EE F0E0E7E2E8F2E8E5>
11. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: Навч.-метод. посібник /За заг. ред. М.Й. Боришевського. – К.: ІЗМН, 1998. – 192 с.
12. Ребер, Артур С. Большой толковый психологический словарь /The Penguin Dictionary of Psychology: Second Edition. – 2-е изд. – Москва: Вече, АСТ, 2001. – Т. 1-2. – 1152 с.
13. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека. Введение в психологию субъективности: Учеб. пособие для вузов /В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа–Пресс, 1995. – 384 с.
14. Фаулз, Дж. Аристос / Джон Фаулз; Пер. с англ. Н. Роговской. – СПб.: Symposium, 2003. – 284 с
15. Философский энциклопедический словарь /Гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
16. Шугуров М.В. Социальный конфликт и самоосуществление личности /М.В. Шугуров. – Саратов: Изд-во Саратовской государственной академии права, 1992. – 242 с.
17. Ямницький В.М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.